

Szőnyegi Tamás

NEMZETEK FÖDERÁCIÓJA – BOSZNIA-HERCEGOVINA, MINT A MODERN, DEMOKRATIKUS
ETNOFÖDERÁCIÓ INSTABIL MODELLJE – A 30 ÉVES DAYTONI BÉKEMEGÁLLAPODÁS MÉRLEGE

BEVEZETÉS

Bosznia-Hercegovinát a mai formájában a délszláv háború bosnyák szakaszát lezáró 1995. november 21-i Daytoni békemegállapodás hozta létre. Ez a nemzetközi szerződés egyfelől a harci cselekmények beszüntetését eredményezte, másrészt – ami e dolgozat szempontjából fontosabb – létrehozta Bosznia-Hercegovina mai államberendezkedését, és teljes közjogi struktúráját a három hatalmi ágra kiterjedően.¹ A dolgozatban részletesen bemutatásra kerülnek Bosznia-Hercegovina föderális szintű állami szervei, illetve a két entitás belső döntéshozatali és végrehajtó hatalmi szervei, különös tekintettel a három államalkotó nemzet paritásos alapon való részvételére e fórumokban. Meg kell jegyeznünk, hogy az 1995-ben újonnan kialakuló állam és közigazgatás nem előzmények nélküli, hiszen részben a korábbi föderális Jugoszlávia mintáit követi és azokra épít.

Néhány specifikus alapfogalom: kisebbség – államalkotó nemzet

Mivel a Nyugat-Balkán térségét vizsgáljuk, ezért elsőként be kell mutatnunk az etnikai-állami viszonyok kapcsán, hogy Boszniában milyen módon jelenik meg az etnikai sokszínűség az alkotmányjog és az államszervezet rendszerében.²

Erre a felvetésre azt a választ tudjuk adni, hogy a Bosznia-Hercegovina népességét adó három nagyobb etnikai tömböt – a bosnyák, a horvát és a szerb népességet – államalkotó nemzetként definiálja Bosznia-Hercegovina szövetségi alkotmánya³. Az alkotmány szövege így fogalmaz: „Bosniacs, Croats, and Serbs, as constituent peoples (along with Others), and citizens of Bosnia and Herzegovina hereby determine that the Constitution of Bosnia and Herzegovina is as follows”⁴.

---

¹ The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Initialled in Dayton on 21 November 1995 and signed in Paris on 14 December 1995 (a továbbiakban: Daytoni megállapodás) 4. melléklete

² Bosznia esetében nem kisebbségekről, hanem államalkotó nemzetekről és más állampolgárokról beszélhetünk.

³ Daytoni megállapodás 4. melléklet Preambuluma

⁴ Daytoni megállapodás 4. melléklet Preambuluma. Ezt az alábbiak szerint fordíthatjuk: „A bosnyákok, horvátok és szerbek, mint államalkotó nemzetek (másokkal együtt) és Bosznia-Hercegovina állampolgárai ezennel megállapítja, hogy Bosznia és Hercegovina alkotmánya a következő:...” (saját fordítás).

Tehát a dolgozatban amikor a három államalkotó nemzet kerül megemlítésre, akkor a bosnyák, a horvát és a szerb nemzet Bosznia-Hercegovina területén élő állampolgárait értjük ez alatt. Amikor Bosznia-Hercegovina kisebbségeiről van szó, akkor pedig az egyéb bosznia-hercegovinai állampolgárságú, de etnikai, vallási vagy nyelvi szempontból a három államalkotó nemzettől eltérő identitású személyeket értjük ez alatt.

Fontos megjegyezni, hogy a horvát és a szerb államalkotó nemzet esetében beszélhetünk szomszédos „anyaállamokról” is, (Horvátország és Szerbia) és e két nemzet esetében úgy tekinthető, hogy a horvát és a szerb nemzet Boszniában élő részeiről van szó. Ez a tény egyre gyakrabban felveti Bosznia belső problémájaként az etnikai alapú szeparatizmus kérdését, lásd a 2025 tavaszi eseményeket.⁵

A dolgozat során azt a kérdést szeretném vizsgálni, hogy Bosznia-Hercegovina esetében mennyire erős az államegységre való törekvés, az államalkotó nemzetek közötti kohézió és a dolgozatban remélhetőleg több szempontból is látható lesz az összetartó erők és a közös állam működtetésére irányuló szándék hiányosságai.

Egy államszerkezet esetében nehéz pontosan meghatározni milyen a jól működő alkotmányos rendszer, nincsenek objektív ismérvek, amelyek alapján egyértelműen megállapíthatjuk egy vizsgált államról azt, hogy kiválóan működik. Ugyanakkor negatív példákon keresztül láthatjuk azt, hogy milyen, amikor egy állam nem úgy működik, ahogyan a társadalom elvárna.

---

⁵ 2025. február 26-án a Bosznia-Hercegovinai szövetségi bírósága elítélte a Boszniai Szerb Köztársaság elnökét, Milorad Dodikot a nemzetközi főképviselő döntéseinek figyelmen kívül hagyása miatt. Erre válaszul Milorad Dodik bejelentette, hogy „Nem létezik többé az a Bosznia-Hercegovina, amelyet elképzelték, a boszniai szerb parlament új törvényeket fog hozni, például a szövetségi ügyszség és a bíróság nem tevékenykedhet többé a boszniai Szerb Köztársaság területén”. Az ítélethirdetés előtt pedig Dodik közölte, hogy amennyiben bűnösnek találják, az ítéletet nem fogadja el, és a boszniai Szerb Köztársaság megkezdi kivonulását a szövetségi intézményekből. Emellett ismét felvetette az entitás függetlenné válásának lehetőségét. Ezeknek a bejelentéseknek még nem ismerjük a végkifejletét, e dolgozatban csak mint a szeparatista törekvések példájaként kerülnek megemlítésre, ugyanakkor jól mutatják Bosznia-Hercegovina szövetségi intézményeinek és a nemzetközi közösség főképviselőjének alacsonyfokú belső legitimitációját a Boszniai Szerb Köztársaságban.

1. RÖVID TÖRTÉNETI HÁTTÉR

Bosznia-Hercegovina önálló államként jelen határokkal korábban nem létezett. A középkorban kisebb különálló fejedelemségek voltak a mai Bosznia területén, amelyek részben a Bizánci Birodalom, a középkori Szerbia, illetve Magyarország befolyásában álltak. A 14. században a kisebb fejedelemségek közül kiemelkedett Tvrtko fejedelem, aki rövid ideig több fejedelemséget egyesíteni tudott, azonban halála után szétesett ez az állam. Majd a 15. század folyamán a teljes mai Bosznia területét meghódította a térségben gyorsan feltörekvő Oszmán Birodalom és kialakította a saját közigazgatását a területen. Ebben az időszakban jelentős muszlim népesség jelent meg Boszniában, melynek egy része keresztény hitről áttért szláv eredetű, másik része pedig a Birodalom közigazgatását és helyi intézményeit irányító török eredetű.⁶

Az Oszmán uralom 19. századi hanyatlása következtében a térség az 1878-as Berliini Kongresszus eredményeképpen az Osztrák–Magyar Monarchia befolyása alá került, amely 1878-ban okkupálta, illetve 1908-ban annektálta, vagyis a Birodalom részévé tette Boszniát és a bécsi és a budapesti parlamentek, valamint a közös pénzügyminisztérium⁷ felügyelete alá helyezte.⁸ Az első világháború következményeképpen a mai Bosznia területe 1918-ban a megszűnő Monarchia igazgatása alól az újonnan létrejövő délszláv egységállam a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság fennhatósága alá került. Az újonnan létrejövő Jugoszláviában nem etnikai alapon, hanem a földrajzi adottságokhoz – folyókhoz – igazítva szervezték meg a közigazgatást, így az államszerkezetben nem jelent meg az a markáns etnoföderatív jelleg, amelyet később megismerhetünk. A második világháborúban a Jugoszláviát megszálló német csapatok elleni partizánmozgalmak egyik központja volt Bosznia, nem véletlen, hogy az ellenállók egyik legfontosabb kongresszusát 1943. november 29–30-án Jajcában⁹ tartották. Ez az esemény később azért vált történelmi jelentőségűvé, mert a kommunista mozgalom vezetői ekkor döntöttek el, hogy a háború után az új Jugoszláviát etnoföderális alapokon szervezik újra, és jelentős részben ennek a döntésnek a következtében kerül elő először Bosznia-Hercegovina,

⁶ A két csoport közötti sajátos átmenetet képviseli Mehmet Sokolovići pasa. Ivo Andrić Nobel-díjas 20. századi jugoszláv író *Híd a Drinán* című könyvének egyik hőse, aki a legenda szerint Višegrad, egy Bosznia keleti részén található város körüli falvak egyikében született keresztény családban, majd az Oszmán Birodalomban bevett szokásnak az ún. „véradónak” a teljesítése folyamán került fiatalkorában többedmagával a szultáni Portához és később a Birodalom egyik első embereként rendelte el a regény címét is adó híd építését a boszniai Višegradban.

⁷ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005, 19.

⁸ Érdekeség, hogy a Budapesti Bosnyák tér onnan kapta a nevét, hogy az a környék a Császári és Királyi Hadsereg bosnyák egységeinek gyakorlótere volt ebben az időszakban.

⁹ Juhász József: *Föderalizmus és nemzeti kérdés – Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2010, 107.

mint az új szocialista állam egyik tagköztársasága. Az 1945-ben aztán meg is alakult a Jugoszláv szocialista állam Tito marsall vezetésével.¹⁰ Az etnoföderatív Jugoszláviában alakult ki számos a mai Nyugat-Balkán államaira nagy hatással bíró államszervezeti egység például a kétkamarás parlamentek etnikai paritásos rendszere annyi különlegességgel, hogy akkor nem az egyes államalkotó nemzetek, hanem a tagköztársaságok képviselői foglaltak helyet arányosan az egyes területi parlamentekben.¹¹ A szocialista Jugoszlávia abból a szempontból is fontos, hogy Bosznia-Hercegovina, mint belső egység történelmi határait rögzítette és nagyjából ma is ezek a határok alkotják Bosznia államhatárait. A jugoszláv államban eltöltött 70-75 év nem múlt el nyomtalanul, sőt a legtöbb mai intézménynek az előképe az 1945 utáni Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban alakult ki és épült be a politikai rendszerbe és gondolkodásba. A fentiekkel kapcsolatban fontos megjegyeznünk két alapvető különbséget az egykori szocialista Jugoszlávia és a mai Bosznia-Hercegovina között. Az egyik, hogy Jugoszláviában egypártrendszer működött, tehát nem beszélhetünk a mai Boszniához hasonló demokratikus berendezkedésről. A másik, hogy az egykori Jugoszlávia tagköztársaságai és tartományai a népek önrendelkezési jogának szocialista felfogására épültek fel,¹² szemben a mai Bosznia államalkotó nemzetek fogalmával. A korábbi jelentősen különbözik a maitól, ugyanis a szocialista Jugoszláviában ideológiai alapon szándékosan törekedtek a hagyományos identitások meghaladásán, ma pedig Bosznia közjogi berendezkedése kifejezetten az államalkotó nemzetek minél teljesebb képviseletén alapul.

Megállapíthatjuk az egykori Jugoszlávia államszervezete és a mai Bosznia-Hercegovina összevetésekor, hogy ami Jugoszláviában létezett szövetségi szinten, az ma részben létezik Bosznia-Hercegovinán belül is szövetségi és részben entitási szinten is. Ilyen például a Népek tanácsa és a Képviselőház.¹³

A délszláv háború nem tárgya e dolgozatnak, azonban meg kell említenünk, hogy a Bosznia területén zajló harcok során kezdetben a három nemzet egymás ellen harcolt, majd a horvát és a bosnyák erők kiegyeztek egymással, és a szerbekkel szemben együtt harcoltak, és részben erre vezethető vissza tulajdonképpen a daytoni rendszerben megjelenő két entitás, a horvát és

---

¹⁰ Uo. 110.

¹¹ Uo. 126.

¹² Lásd uo. 112–113.

¹³ Lásd Szabó Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016, 33, valamint 69–71.

bosnyák területeket egyesítő Bosznia-hercegovinai Föderáció, és a szerb többségű Boszniai Szerb Köztársaság.¹⁴

Fontos megjegyezni továbbá, hogy mivel a háborúzó felek csak külső nyomásra hagytak fel a harcokkal, ezért maga az állam is külső segítséggel jött létre és működik, melynek egyik példája, hogy az állam alkotmányát a daytoni békeszerződés 4. melléklete adja. További fontos elem a főképvisező intézményének beépítése a rendszerbe, amely egyfajta külső kontroll az egész államszervezet működése felett, illetve a nemzetközi közösség békefenntartó fegyveres erői is jelen vannak az országban.¹⁵

2. AZ ÖNÁLLÓ ÁLLAM

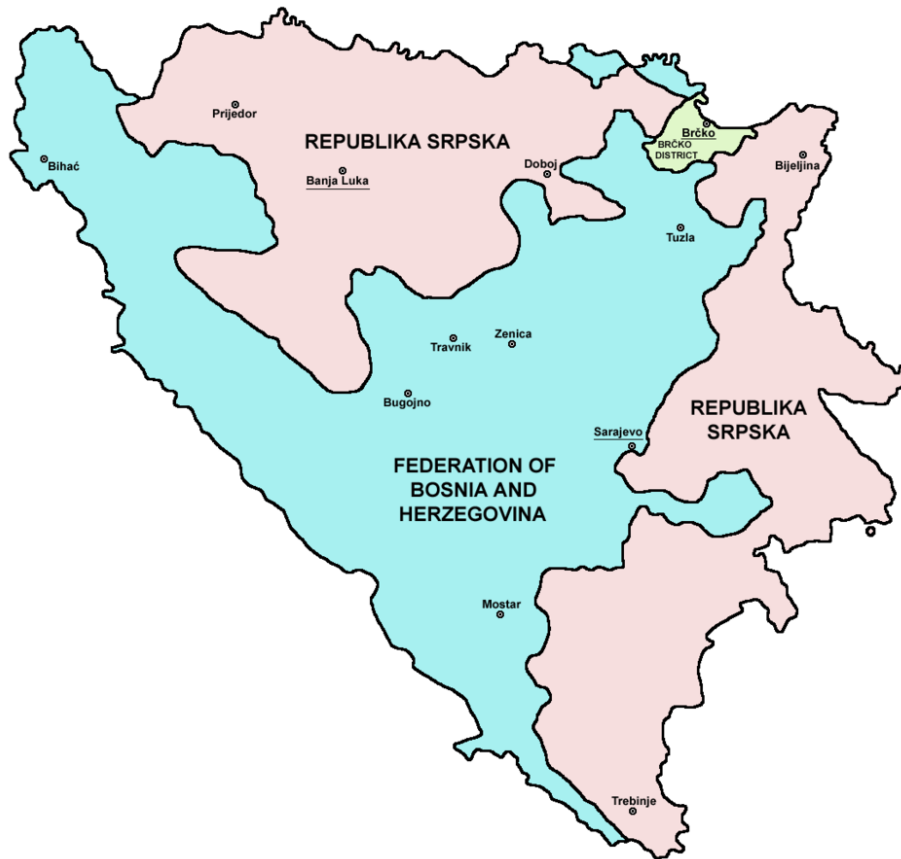
2.1 Kialakulása – a Daytoni szerződés struktúrája – elhelyezés az európai államok alkotmányos rendszerében

Mint már korábban említettük a Daytoni szerződés hozta létre a mai Bosznia-Hercegovinát és annak szövetségi, illetve entitási szintű struktúráit. Azonban mielőtt az államszerkezet részletes elemzését tárgyaljuk, szükséges bemutatni néhány nemzetközi példát, amelyek segítségével szolgálhatnak Bosznia-Hercegovina elhelyezésében Európa országainak alkotmányjogi térképén.

---

¹⁴ Juhász József (et al.): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2003, 135–139.

¹⁵ Horváth Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon*, Budapest, Oriris Kiadó, 2005, 97.

1. ábra: Bosznia-Hercegovina entitásai és a Brčko-körzet¹⁶

A mai Bosznia-Hercegovina összehasonlító alkotmányjogi szempontból vizsgálva föderatív állam. Szükséges azonban megjegyeznünk – Trócsányi László és Csink Lóránt nyomán – hogy a föderatív államoknak két típusa létezik: az egyesítő és centrifugális.¹⁷ Az egyesítő föderatív állam például az Amerikai Egyesült Államok, amely egy organikus fejlődés eredményeképpen, korábban több különálló entitás, állam önkéntes egyesülése révén jött létre. Ezzel szemben a föderatív államok másik típusa, a centrifugális föderáció többnyire korábbi centralizált, unitárius államokban kényszerűen alakult ki. A legtöbb esetben belső politikai, akár nemzetiségi ellentétek és az ebből fakadó szétesés veszélye miatt, a szeparatizmus elkerülése érdekében jöttek létre, ezért nevezi Trócsányi László és Csink Lóránt kényszerföderációnak az ilyen államokat, például Belgiumot.¹⁸ Kényszerföderációnak nevezhetjük a volt kelet-európai szocialista föderációkat is: a Szovjetuniót, Csehszlovákiát és Jugoszláviát is. Közös jellemzőjük volt, hogy ezek nem korábbi önálló államok önkéntes szövetségéből jöttek létre, azon az elven,

¹⁶ Bosznia-Hercegovina, *Wikipédia*, https://hu.wikipedia.org/wiki/Bosznia-Hercegovina#/media/F%C3%A1jl:B-H_entit%C3%A1sai_opt_hu.svg

¹⁷ Trócsányi László – Csink Lóránt: Államforma, kormányforma, államszerkezet, in Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az Alkotmányjogba*, Budapest, HVGORAC, 2016, 98.

¹⁸ Lásd uo. 98–99.

hogy a szövetségi állammá szervezés a korábbi kisebb egységeket egy jól együttműködő, a közös céljaik hatékonyabb érvényesítését szolgáló és a tagállamok jogköreit megfelelően rögzített módon jöttek létre. E három állam létrejötte sokkal inkább egy domináns pozícióban lévő nemzet a többi államalkotó nemzethez képest erősebb pozíciójának és nagyhatalmi érdekeinek következtében jött létre. A Szovjetunió esetében az orosz politikai elit akarata érvényesült a többi nemzetiséggel szemben, Csehszlovákia esetében a cseh, Jugoszlávia esetében pedig a szerb elitek érdekei voltak meghatározóak, más kérdés, hogy mindhárom esetben a kezdetekben volt egy a nemzeteket összetartó, és a pánszláv egységmozgalmon nyugvó politikai közösség. Illetve egy szocialista osztályharcos gondolatra építő és magát a nyugati imperialista államokkal szemben meghatározó politikai elit, amely e két forrásra építve kezelni tudta a belső feszültségeket az egységesített államokban.¹⁹

Ez a három példa a kényszerföderációk kelet-európai példái, de érdemes Nyugat- és Dél-Európába is kitekintenünk. A nyugat-európai példa, Belgium kényszerföderatív jellegét az is mutatja, hogy a két államalkotó nemzet, a flamand és a vallon közötti ellentétek bontották meg a korábbi unitárius államot és ezeknek az ellentéteknek az eredményeképpen szervezték át Belgiumot 1993-ban föderatív állammá.²⁰

Egy másik megközelítésben hasonlíthatjuk Bosznia-Hercegovinát az úgynevezett regionális államokhoz, melyre példa Spanyolország és Olaszország.²¹ Spanyolország azért jó példa az összehasonlításra, mert itt nagyfokú etnikai ellentéteket láthatunk a katalán és a baszk kisebbségek és a többségi spanyol nemzet között, és ezek az ellentétek olykor az állam széthullásával fenyegetnek lásd a 2017-es katalán függetlenségi népszavazás.²² Ugyanakkor Bosznia-Hercegovinával szemben Spanyolország egy hosszú ideje ebben a formában, ezekkel a határokkal létező önálló állam, ami egykor ráadásul az egyik vezető európai nagyhatalom volt

¹⁹ E három állam közötti lényeges különbség, hogy a szovjet-orosz polgárháborúban és részben már előtte is a kommunista vezetők deklaráltan föderális alapokon kívánták átszervezni a korábbi Orosz Birodalmat Szovjetunióvá, összevegyítve a nemzetek önrendelkezési jogát és az osztályharc zavaros ideológiáját. Erre példa a Sztálin: A marxizmus és a nemzeti kérdés című politikai programirata. Csehszlovákia és Jugoszlávia esetében viszont azt láthatjuk, hogy a két világháború közötti korszakban nehézkesen, de alkotmányos demokráciaként működtek és csak az 1945 utáni szovjet érdekszférába kerülés után merült fel és került napirendre az etnoföderáció és a föderatív átszervezés gondolata.

²⁰ Manzinger Krisztián: A föderális belga állam, avagy a vallon-flamand együttélés sarokpontjai, *Pro minoritate*, 2016/tavaszi, 7.

²¹ Trócsányi László – Csink Lóránt: *Államforma, kormányforma, államszerkezet*, 99–100.

²² A katalán autonómia kérdése azért is különbözik Bosznia-Hercegovina problémáitól, mert Katalónia esetében egy anyaállam nélkül nemzet függetlenségi folyamatáról van szó. Erről lásd bővebben Ricard Zapata-Barrero: Catalan Autonomy-Building Process in Immigration Policy: Conceptual, Institutional and Normative Dimensions, in Alain G. Gagnon – Michael Keating (eds.): *Political Autonomy and Divided Societies, Imagining Democratic Alternatives in Complex Settings*, London, Palgrave Macmillan, 2012, 220–235.

a 15-17. században és a korábban is meglévő országon belüli etnikai-regionális ellentétek éleződtek ki, és ezek eredményeképpen jött létre az 1979-es alkotmányreform során a mai regionális állami struktúra²³. Bosznia ezzel szemben annak a Jugoszláviának az utódállama, amely maga is szocialista föderáció lévén egy kényszerföderáció volt. Bosznia esetében tehát azt láthatjuk, hogy egy nagyobb és számos belső problémával küzdő föderációból az 1990-es évek délszláv polgárháborújának eredményeképpen kivált kisebb egység, amely kisebb államterülete ellenére magában hordozza mindazokat a problémákat, amelyeket a korábbi elődállam Jugoszlávia is magában hordozott.²⁴

Olaszországra, amely a regionális államszerkezet másik kiemelkedő példája, azért érdemes röviden kitérni e fejezetben, mert összehasonlító alkotmányjogi szempontból a decentralizált unitárius állam és a föderatív állam között helyezkedik el.²⁵ Az olasz regionális államban ugyanis az egyes területi egységek (régiók) magas fokú autonómiát élveznek, de nem tekinthető mégsem föderális államnak, hiszen az egyes régióknak nincs saját parlamentjük és kormányuk, amelyek viszont Bosznia-Hercegovina két entitásában és ezek közül a Bosznia-Hercegovinai Föderáción belül is megtalálhatóak. Érdemes megjegyezni, hogy Olaszország egy nagy területű és népességű, továbbá jelentős gazdaságú európai középhatalom, és az egyes régiók között igen súlyos gazdasági különbségek vannak (az északi és a déli régiók között) és az állam belső problémái alapvetően gazdasági eredetűek, a gazdagabb északi a szegényebb déli régiók szembenállását ez okozza, sokkal kevésbé etnikai, nyelvhasználati²⁶ vagy vallási különbségek. Ezeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy Bosznia sokkal kisebb területű és népességű, ugyanakkor az egyes területei között nincsenek akkora gazdasági különbségek, mint az olasz észak és dél között. A különbségek inkább etnikai eredetűek, de ezek a későbbiekben részletesen bemutatásra kerülnek. Alkotmányjogi szempontból viszont annak ellenére, hogy kisebb területű állam, jóval túllép az olasz modellen és a két entitás szövetségi államot alkot. Kis túlzással kijelenthetjük, hogy népességét tekintve a 3,8 milliós lakosságú Bosznia-Hercegovina megfeleltethető egy vagy két olasz régióknak, vagy spanyol autonóm közösségnek, az államszerkezet komplexitása viszont a 48 milliós Spanyolország, az 58 milliós Olaszország és bizonyos elemekben a 84 milliós Németországgal vetekszik.

²³ Trócsányi–Csink: *Államforma, kormányforma*, 100.

²⁴ Juhász József: *Föderalizmus és nemzeti kérdés*, 149.

²⁵ Trócsányi–Csink: *Államforma, kormányforma*, 100.

²⁶ A nyelvi különbségek nem csak kulturálisan, de a vitatható kérdések jogértelmezése miatt is problémát jelenthetnek. Vö. Cservák Csaba: Nyelv és jog kapcsolata, különös tekintettel a bírói jogértelmezésre, *Glossa Iuridica*, I. évf., 2014/2, 31–55.

2.2 Bosznia-Hercegovina politikai rendszere – rövid bemutatás

Mint korábban említettük Bosznia-Hercegovina szövetségi állam. A két szövetségi entitás a Bosznia-hercegovinai Föderáció és a Boszniai Szerb Köztársaság. Ebből adódón tehát az államban a három hatalmi ág tekintetében van egy szövetségi szint, van egy entitási szint és a vannak az ezek alatti szintek.²⁷

2.2.1 Az államfői testület

A szövetségi szint élén egy kollektív államfői testület, amely három tagból áll, egy bosnyák és egy horvát tagból, akiket a Bosznia-hercegovinai Föderációban választanak és egy szerb tagból, akit a Boszniai Szerb Köztársaságban választanak. A megbízatásuk 4 évre szól, a 3 tag közül egy a szövetségi parlament választása révén 8 hónapig látja el az elnökséget, majd ezt követően nyolchavonta váltják egymást.²⁸

2.2.2. A törvényalkotás

A szövetségi szint törvényalkotó testülete a szövetségi parlament, amely két házból áll: a 15 tagú Népek Háza és a 42 tagú Képviselők Háza.²⁹ E két ház esetében is megjelenik az etnikai elem, ugyanis a 15 fős Népek Háza a három államalkotó nemzet 5 fős delegáltjaiból tevődik össze. Míg a 42 fős alsóházban egy államalkotó nemzet szintén a képviselői helyek 1/3-át adja.³⁰

²⁷ Kemenszky Ágnes: Bosznia-Hercegovina politikai rendszere, in Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990–2017)*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 70.

²⁸ Lásd uo. 72–73.

²⁹ Uo. 85.

³⁰ Lásd Szabó: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, 69–70.

2.2.3 Az entitások belső struktúrája

A Bosznia-hercegovinai Föderáció parlamentje szintén kétkamarás: az elnevezésük megegyezik a szövetségi szinttel: Népek Háza és Képviselők Háza. Az 58 fős Népek Háza 17-17 képviselőből áll, szintén a 3 nemzet etnikai paritásos alapján, illetve 7 olyan képviselőből, akik nem a 3 államalkotó nemzethez tartoznak. A Képviselők Háza 93 főből áll.³¹

A Szerb Köztársaságban a Népek Tanácsa 28 fős, ebből 3×8 fő a 3 államalkotó nemzet és 4 fő egyéb. A Nemzetgyűlés 83 fős, melyben legalább 4 helyet a nem államalkotó nemzetek tagjaiból választanak.

A két entitás mellett nem szövetségi szintű jogkörökkel bír a Brčko-körzet, amely Bosznia-Hercegovina északkeleti részén a Boszniai Szerb Köztársaság nyugati és keleti része között helyezkedik el. A daytoni megállapodás nem rendelkezett erről a területről, 2000-ben azonban a hovatartozásáról szóló heves viták miatt szövetségi igazgatású, de önkormányzatisággal bíró körzetté vált.

2.2.4 A Bosznia-hercegovinai Föderáció kantonjai

A bosnyák–horvát szövetségi entitás 10 kantonból áll, melyeknek szintén saját parlamentjei vannak.³² A 10 kanton egyike Szarajevó, amely egyben szövetségi főváros is, Kelet-Szarajevó pedig a Boszniai Szerb Köztársaság de jure fővárosa, ténylegesen a legtöbb intézmény Banja Lukában található.³³

2.2.5 A Brčko-körzet

Az ország etnikailag leginkább heterogén része 2000-ben jött létre a mai formában, mint önálló területi egység, stratégiaileg fontos elhelyezkedésű Bosznia-Hercegovina északi részén a Boszniai Szerb Köztársaság keleti és nyugati része között. Saját kormánnyal, törvényhozással, rendőrséggel, igazságszolgáltatással rendelkezik.³⁴

---

³¹ Uo.

³² Szabó: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, 66.

³³ Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 70.

³⁴ Uo. 71.

2.2.6 A főképviseelő (High Representative) szerepe

A főképviseelő tevékenységéről, szerepéről több tanulmány is született. Nina Sajić³⁵ egy tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a főképviseelő és a nemzetközi közösség jelenléte hozzászoktatja Bosznia-Hercegovina társadalmát a függőség kultúrájához.

A főképviseelő szerepének átalakulásáról ír Orosz Anna is, aki 2023-as tanulmányában³⁶ bemutatja, hogy a Bosznián belüli belpolitikai helyzet romlása miképpen hatott a főképviseelő intézményének megítélésére. A cikk szerint a főképviseelő beavatkozásai negatívan hathatnak az országon belüli politikai bizalomra a főképviseelő és az ország pártjai, képviselői között.³⁷

A főképviseelő szerep kapcsán felmerülhet az a szuverenitási kérdés, hogy egy önálló állam működéséhez a nemzetközi közösség felügyelet szükséges?³⁸ Nos erre a kérdésre nem e dolgozat keretei között kell választ adnunk, azonban látnunk kell, hogy a főképviseelő igenis aktív alakítója az ország belügyeinek.

2.3 A pártokról röviden

Ahhoz, hogy jobban lássuk az államban zajló folyamatokat és ezek okait, röviden szükséges bemutatnunk e folyamatok alakítóit, Bosznia-Hercegovina fontosabb pártjait.

Kemenszky Ágnes egy tanulmányában³⁹ bemutatja a boszniai pártokat és összefoglalja a pártok programjait, céljait. Általános jelleggel megállapíthatjuk, hogy a pártok etnikai alapon szerveződnek, tehát van egy bosnyák, egy horvát és szerb etnikai tábor. Az etnikai szempont mellett egy másik rendezőelv, hogy ezek a pártok miként viszonyulnak a kantonális rendszer

³⁵ Lásd Nina Sajić: Culture of Dependency and Federal Spirit in Bosnia and Herzegovina, *Foreign Policy Review*, 2023/1, 131–132.

³⁶ Lásd Orosz Anna: High Representative in Bosnia and Herzegovina: Is the More Interventionist Way the Right Way to Go? *Foreign Policy Review*, 2023/1, 134–145.

³⁷ Uo. 143.

³⁸ E cikk szerzőjének véleménye a nemzetközi beavatkozásokról összetett. Egyfelől nyilvánvaló tény, hogy a fejlett államok, amelyek aktív külpolitikát folytatnak a saját belpolitikai ügyeik sokasága, és szűkös erőforrásaik miatt nem tudnak érdemben foglalkozni egy adott távoli, kis állam belpolitikájának rendbehozatalával. Mivel egy távoli kis állam belső problémája sokadik helyet foglal el egy nagy vagy középhatalom vezetőjének a napirendjében, ezért nem tud érdemben a kérdéssel foglalkozni. Ugyanakkor a nyilvánosság nyomása miatt nem teheti meg, hogy ne foglalkozzon egy-egy kis ország aktuális válságával. Az ilyen körülmények miatt, viszont többnyire látszatintézkedések, és sajtónyilatkozatok születnek, ami viszont a problémát nem oldja meg. Másfelől pedig egy adott kisebb állam se szeretné, ha egy folyton a nagyhatalmak oldanak meg a kisebb államok saját belső problémáit. Ez esetben azonban egy állandósult, hivatalos szervezettel működő önálló intézményről van szó, amely komoly érdemi munkát végez.

³⁹ Lásd Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 77–82.

fenntartásában. E törésvonal két táborba osztja a pártokat, az egyik tábor a kantonális rendszer fenntartásában érdekelt, a decentralizációt támogatja és az entitások jogköreinek csorbítását ellenzi, sőt esetenként szeretné még inkább kiterjeszteni.⁴⁰ A másik tábor egy centralizált államot szeretne és akár az entitások megszüntetését és egy unitárius állam kialakítását is támogatja.⁴¹

A pártok eloszlása nemzetenként				
	bosnyák	horvát	szerb	multietnikus
az entitások fenntartásában, vagy a hatásköreinek kiterjesztésében érdekelt	<ul style="list-style-type: none"> Szociáldemokrata Párt (SDP) Szövetség a jobb jövőért (SBB) 	<ul style="list-style-type: none"> Horvát Demokratikus Közösség (HDZ BiH) Horvát Demokratikus Közösség 1990 HDZ – 1990) 	<ul style="list-style-type: none"> Független Szociáldemokrata Szövetség (SNSD) Szerb Demokrata Párt (SDS) 	<ul style="list-style-type: none"> Demokratikus Front (DF)
centralizált államban, vagy az unitárius átszervezésben érdekelt ⁴²	<ul style="list-style-type: none"> Demokratikus Akciópárt (SDA) Párt Bosznia-Hercegovináért (SBiH) 			

2. ábra: A bosznia-hercegovinai pártok osztályozása az etnikai és centralizációs törésvonalak mentén⁴³

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Uo., 82.

Ez a folyamat érdekes ellentéte lenne Belgium föderális átszervezésének, amely során éppen egy centralizált, unitárius állam alakult át szövetségi állammá az etnikai nyelvi-ellentétek kezelése és az államegység megőrzése céljából.

⁴² A centralizált, unitárius állammá való átszervezésnek az ad alátámasztás és megerősítést bosnyák szempontból, hogy az az elmúlt évtizedek demográfiai folyamatainak eredményeképpen 2013-ban Bosznia-Hercegovina népességében abszolút többségbe került a bosnyák nemzet, így tehát az össznépességet tekintve a bosnyákok többen vannak, mint a szerbek, a horvátok és az egyéb nemzetiségek együttvéve.

⁴³ A szerző saját gyűjtése Kemenszky Ágnes tanulmánya. Lásd Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 77–82.

3. AZ ÁLLAMSZÖVETSÉG MŰKÖDÉSE, TENDENCIÁK AZ ELMŰLT 30 ÉVBŐL

A következő pontokban a konszociációs mechanizmusokat és az elmúlt 30 évben megfigyelt tendenciákat szeretném röviden bemutatni.

3.1. A konszociációs mechanizmusok Bosznia-Hercegovinában

Az európai többnemezetiségű államok kapcsán meg kell említenünk a konszociációs intézmények fogalmát.⁴⁴ Ennek lényege, hogy az alkotmányozó hatalom/többség, a politikai elit, egyfelől olyan biztosítékokat épít be az adott állam közjogi intézményrendszerébe, amelyek garantálják az adott állam államalkotó nemzetiségei számára, vagy egy kisebbség számára a lehető legteljesebb önrendelkezést az ügyeik vitelében, és vagy az önkormányzatiság tekintetében a szubszidiaritás elvének minél hatékonyabb figyelembevételével. Másfelől pedig biztosítja az államegységet és az államberendezkedés stabil működését, az állam területét illetően igyekszik elejét venni a szeparatista törekvéseknek és akár komoly engedmények révén arra ösztönzi az államban együtt élő nemzeteket, nemzetiségeket, hogy érdekeltek legyenek az államegység fenntartásában. Erre két okból is jó példa a mai föderális Belgium.⁴⁵ Egyrészt a mai Bosznia-Hercegovina alkotmányos berendezkedésének kialakítása néhány évvel Belgium föderális átszervezése után történt és a békefolyamat során valószínűleg a belga tapasztalatok is közrejátszottak. A másik ok kissé szubjektív, a Balkán államaival kapcsolatban – természetesen Bosznia-Hercegovinát is ideértve – általános közvélekedés, hogy az ott élő népek, még azok is, akik egy államban élnek, képtelenek az együttműködésre, és az állam stabilitását fenyegető komoly etnikai problémákkal küzdenek. A Belgiummal kapcsolatos tapasztalatok és kutatások rámutatnak arra, hogy a gazdaságilag a balkánnál jóval fejlettebb, a politikai kultúrát tekintve a Délkelet-Európai államokhoz képest békésebbnek hitt Belgium is az állam működése, az állam egysége szempontjából súlyos válságokkal nézett szembe 200 éves történelme során. További hasonlóság Bosznia-Hercegovina és Belgium között, hogy mindkét államot olyan szomszédos államok határolják, amelyekben e két állam államalkotó nemzeteihez nagyon hasonló vagy közel azonos nemzeti identitású nemzetek élnek. Belgium esetében a vallon nemzet a franciához, a flamand nemzet pedig a hollandhoz nagyon hasonló vagy azonos nemzeti identitású. Bosznia-Hercegovina államalkotó nemzetei esetében a horvátok a szomszédos Horvátországgal, a boszniai szerbek pedig a szomszédos Szerbiával

⁴⁴ A konszociációs mechanizmusokról lásd részletesebben Manzinger: *A föderális belga*, 2. lábjegyzet.

⁴⁵ Uo. 17–18.

közel azonos nemzeti identitásuk. A bosnyák nemzetnek ugyan nincs szomszédos „anyaországa”, és etnikai szempontból délszlávoknak tekinthetők, annyiban különbözik csupán a másik két nemzettől, hogy a több évszázados török uralom, jelenlét miatt őseik az iszlám vallást vették fel. Tehát mindkét állam olyan szomszédos államokkal határos, amelyek történelmi szempontból tekinthetők egyfajta anyaállamnak, hiszen mindkét állam, Belgium és Bosznia is a történelem egyes szakaszaiban a velük szomszédos egyik, vagy másik államhoz tartozott, így nemzetközi, regionális konfliktusok forrásává vált az államon belüli etnikai helyzet.

Mint láthattuk, Bosznia-Hercegovina alkotmányos rendszerében a konzociációs mechanizmusok megjelennek az államszervezet majdnem minden szintjén az etnikai paritásos elv érvényesítése által. Az etnikai paritásos rendszer elvben arra kényszeríti a benne résztvevőket, hogy a döntések konszenzusos módon szülessenek, és a döntések meghozatalában minden érdekelt fél részt vegyen. Azáltal, hogy e döntéshozó fórumokban az államalkotó nemzetek és az azokhoz nem tartozó kisebbségek képviselői a lehető legteljesebb módon megjelenítik az ország etnikai arányai, elvileg az ezekben a fórumokban születű döntéseknek a lehető legnagyobb fokú legitimitációval kellene bírniuk. Elviekben e rendszer lényege az, hogy a korábbi tapasztalatok figyelembevételével és más országok példáiból kiindulva felépített állami intézményrendszerben egyik államalkotó nemzet sem mondhatja azt, hogy strukturális szinten kihagyták a döntéshozatalból, illetve ez a rendszer garantálja azt, hogy egyik nemzet sem erőltetheti rá az akaratát a másokra, vagy a másik kettőre törvényes úton.

További a létfontosságú nemzeti érdekre alapozott vétőjog megadja mindhárom államalkotó nemzet számára azt a lehetőséget, hogy megakadályozzák, hogy olyan döntések szülessenek, amelyek számukra elfogadhatatlanok.

Az etnikai paritásos elv az alkotmánybíróság összetételében is megjelenik. A 9 tagú testület 4 tagját a Bosznia-hercegovinai Föderáció, 2 tagját a Boszniai Szerb Köztársaság adja.⁴⁶ Azonban itt is megjelenik a nemzetközi közösség szerepe, hiszen további 3 főt pedig az Emberi Jogok Európai Bírósága delegál.⁴⁷

⁴⁶ Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 73.

⁴⁷ Uo. 73.

Cservák Csaba mutat rá, hogy a „nemzetközi elem” a kormány vagy ellenzék „bináris kód” mindenek felettiségét hivatott tompítani. Cservák Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2019, 127.

3.2. A pártrendszer etnicizálódása – az „etnokrácia” kialakulása

A szétfeszítő erők eddig bemutatott köre mellett, meg kell említenünk egy további tényezőt, amely nem az államegység megőrzését szolgálja, hanem az elmúlt három évtizedben inkább a három nemzet egymástól elkülönült érdekeit és politizálását erősítette. Horváth László egy tanulmányában⁴⁸ részletesen mutatja be Bosznia-Hercegovina választási rendszerét, és arra a következtetésre jut, hogy a választási rendszer sem kedvez az etnikai vonalakon átívelő pártok létrehozásának és sikeres választási részvételének.⁴⁹ Ezt a következtetést alátámasztásként jól mutatja az a tény is, hogy jelenleg a Boszniában működő számos párt közül csupán két olyan párt van, amely nem etnikai párt, vagyis nem a három nemzet valamelyikének az érdekeit, hanem osztársadalmi és az etnikai érdekeken túlmutató államérdekeket képvisel.⁵⁰ Ez a jelenség egyébként nemcsak erre a térségre jellemző, hanem a némileg mintaként és példaképként tekintett Belgiumra is igaz.⁵¹

4. KÖVETKEZTETÉSEK

A daytoni szerződés mint békemegállapodás abból a szempontból sikeres volt, hogy a fegyveres konfliktust megszüntetette. Azonban, mint fentebb láthattuk, a megállapodással létrehozott állam, közjogi struktúra kevésbé sikeres. Egy olyan államot hozott létre, amelynek a belső összetartó erői szinte teljesen hiányoznak. Mint láthattuk, számos konzociációs intézményt építettek be az alkotmányos rendszerbe, az egyes hatalmi ágakban.

Megállapíthatjuk, hogy a rendszer maga igyekszik a lehető legteljesebb módon leképezni az etnikai viszonyokat. Mindhárom államalkotó nemzet és a kisebbségek képviselője is igen részletesen, bonyolultan, de kiegyensúlyozó módon működik és igyekszik minden állami fórumon, és a döntéshozatal minden szintjén a leginkább leképezni/megjeleníteni az etnikai viszonyokat.

⁴⁸ Horváth László: Bosznia-Hercegovina választási rendszere: demokrácia vagy etnokrácia? in Ördögh Tibor (szerk.): *Autonómia és önrendelkezés a Balkánon*, Budapest, Ludovika Egyetem Kiadó, 2021, 207–232.

⁴⁹ A kisebbségvédelem választójogi vonatkozásairól lásd Lajos Edina: Kisebbségvédelem mint jog és erkölcs találkozási pontja, *Glossa Iuridica*, XI. évf., 2024/1-2, 205–214., különösen 205.; Lajos Edina: Gondolatok a választási rendszerek morális megközelítéséhez, *KRE-DIt*, VII. évf., 2024/2, 96–103.; valamint Farkas György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024, 169–176.

⁵⁰ Lásd Horváth: *Bosznia-Hercegovina választási*, 228–229.

⁵¹ Manzinger: *A föderális belga*, 17.

Azonban, ha hiányzik a közös államra és annak fenntartására irányuló szándék az ország lakosságából, akkor bármilyen kifinomult alkotmányjogi modellt illesztünk egy országra, a működőképessége erősen kérdéses és bizonytalan lesz.

Bosznia-Hercegovina következő éveinek, de inkább évtizedeinek a legfontosabb kihívása az lesz, hogy az államalkotó nemzetek, és a meghatározó politikai erők mennyire képesek ezt a rendszert életben tartani, működtetni. Ehhez a három államalkotó nemzet körében olyan szemléletbeli változás lenne szükséges, amely azt helyezi előtérbe, hogy mi az állam érdeke, mi a közös érdek és azután következik a saját nemzeti érdek.

Ez a szemlélet az elmúlt 30 évben nem volt jellemző, és a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve valószínűsíthetően a következő 30 évben sem lesz az.

A választópolgárok döntése többnyire abba az irányba mutat, hogy olyan politikai erőket támogatnak szövetségi és entitási szinten is, amelyek nem az államérdeket helyezik előtérbe, hanem a saját részérdekeiket.⁵² Ezeket figyelembe véve az elmúlt 30 év tendenciái folytathatnak a jövőben is, és egy alacsony hatékonysággal működő, de az alapvető állami funkciókat minimális szinten teljesítő államot láthatunk a jövőben is.

Természetesen a Bosznia-Hercegovináról szóló tanulmányokban mindig hangsúlyoznunk kell azt a tényt, hogy a daytoni megállapodás egy kényszer szülte egyezmény és nem egy organikus alkotmányfejlődés eredménye. Egy „laboratóriumban készült alkotmány”, de még mindig jobb helyzetet teremtett, mint ami az egyezményt megelőző években zajlott. A mérleg megvonásánál azt is figyelembe kell vennünk, hogy az egyezmény milyen körülmények között született,⁵³ és hogy akkor mi volt az elsődleges funkciója. Az azóta eltelt évtizedek eredményeinek értékelésekor sokkal inkább nagyobb súllyal kell a képzeletbeli mérlegre tennünk az államalkotó nemzetek e téren nyújtott teljesítményét, szándékait, a környező országok Boszniához való viszonyulását és más nemzetközi szereplők, nagyhatalmak térségbeli aktivitását.

---

⁵² Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 82.

⁵³ Juhász: *Kinek a békéje?* 166.

ÖSSZEGZÉS

Bosznia-Hercegovina jelenlegi helyzetét történelmi nézőpontból vizsgálva elmondhatjuk, hogy a mai helyzet nem áll távol Bosznia mint történelmi régió ezeréves tendenciáitól. Korábban is láthattuk azt a függőséget, amely egyrészt a szomszédos államok erőviszonyaitól teszi függővé az ország belső viszonyait, másrészt az is jellemző volt Boszniára, hogy távolabbi erőközpontok határozták meg és befolyásolták az ország működését. Valamint arra is láthattunk már példát, hogy az országon belüli feszültségek és az államalkotó nemzetek közötti megegyezés hiánya milyen súlyos következményekkel járhat.

Röviden szólnunk kell a körülmények elmúlt 30 évben bekövetkezett változásairól. A Nyugat-Balkán összes állama, így Bosznia-Hercegovina is megkezdte az európai uniós csatlakozási tárgyalásokat, de a többi államhoz hasonlóan a csatlakozás előrehaladása bizonytalan.

A bosznia-hercegovinai konszociációs mechanizmusok értékeléseképpen elmondhatjuk, hogy ugyan az etnikai paritásos elem az államszervezet és a népképviselői szervek valamennyi szintén megjelenik, mégsem jelenthető ki teljes mértékben, hogy azt az államalkotó nemzetek rendeltetésszerűen használják. Sőt sok esetben ezek az eszközök lehetőséget adnak a visszaélésre. Például a kormányalakítási tárgyalások a választások eredménye után hosszú hónapokig elhúzódnak⁵⁴ Megállapítható tehát, hogy a konszociációs intézmények Bosznia-Hercegovina esetében csak részben teljesítik az eredeti céljaikat, vagyis az államegység megőrzését és az államalkotó nemzetek együttműködését. A rendszert talán javíthatná egy olyan elem, amely időhatárt szab a megegyezésre bizonyos döntéshozatali szinteken.

De a cikkben röviden bemutatott Belgiumban szintén láttunk arra példát, hogy az ország hónapokig kormány nélkül működött, mert a kormányalakítási tárgyalások elhúzódtak.⁵⁵ Belgiumban azért sem okozott ez nagyobb válságot, mert a szövetségi kormány hatásköreit szűkebb körben határozza meg az alkotmány.⁵⁶

Bosznia-Hercegovina esetében fel kell tennünk azt a kérdést, hogy van-e egyáltalán államérdek, beszélhetünk-e egyáltalán olyan gondolatról, amely az ott élő emberekben valós közös állam működtetésére irányul. Az elmúlt években azt láthattuk, hogy ez a szándék egy eleve alacsony szintről még alacsonyabb szintre csökkent. Az államérdek helyett pedig az

⁵⁴ Horváth: *Bosznia-Hercegovina választási*, 227.

⁵⁵ Manzinger: *A föderális belga*, 17.

⁵⁶ Uo.

etnikai érdekek uralják a közéletet és a döntéshozók gondolkodását is. Ilyen közgondolkodás mellett pedig a működőképesség állandó probléma, bár az etnikai paritásos rendszer alapvetően jó eszköz egy többnemzetiségű államnak arra, hogy kiegyensúlyozza a szétartó erőket.

Az elmúlt években többször felmerült egy esetleges átfogó alkotmányreform lehetősége is,⁵⁷ amely új alapokra helyezné a Daytonban kialakított államot, de mint sok más alapvető kérdésben, ebben sem született megegyezés.

BIBLIOGRÁFIA

CSERVÁK Csaba: *Az alapjogokat érvényesítő intézményrendszer*, Debrecen, Lícium-Art, 2019.

CSERVÁK Csaba: Nyelv és jog kapcsolata, különös tekintettel a bírói jogértelmezésre, *Glossa Iuridica*, I. évf., 2014/2, 31–55.

FARKAS György Tamás: *Kisebbségek és a választójog*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024.

HORVÁTH Jenő (szerk.): *Világpolitikai lexikon*, Budapest, Oriris Kiadó, 2005.

HORVÁTH László: Bosznia-Hercegovina választási rendszere: demokrácia vagy etnokrácia? in Ördögh Tibor (szerk.): *Autonómia és önrendelkezés a Balkánon*, Budapest, Ludovika Egyetem Kiadó, 2021.

JUHÁSZ József: *Föderalizmus és nemzeti kérdés – Az etnoföderalizmus tapasztalatai Közép- és Kelet-Európában*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2010.

JUHÁSZ József (et al.): *Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2003.

KEMENSZKY Ágnes: Bosznia-Hercegovina politikai rendszere, in Koller Boglárka – Ördögh Tibor (szerk.): *Délkelet-Európa politikai rendszerei (1990-2017)*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 69–92.

LAJOS Edina: Gondolatok a választási rendszerek morális megközelítéséhez, *KRE-DIt*, VII. évf., 2024/2, 96–103.

---

⁵⁷ Kemenszky: *Bosznia-Hercegovina politikai*, 90. o.

LAJOS Edina: Kisebbségvédelem mint jog és erkölcs találkozási pontja, *Glossa Iuridica*, XI. évf., 2024/1-2, 205–214.

MANZINGER Krisztián: A föderális belga állam, avagy a vallon-flamand együttélés sarokpontjai, *Pro minoritate*, 2016/tavaszi, 3–20.

OROSZ Anna: High Representative in Bosnia and Herzegovina: Is the More Interventionist Way the Right Way to Go? *Foreign Policy Review*, 2023/1, 134–145.

ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

SZABÓ Zsolt: *A Nyugat-Balkán parlamentjei*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016.

SAJÍC, Nina: Culture of Dependency and Federal Spirit in Bosnia and Herzegovina, *Foreign Policy Review*, 2023/1, 122–133.

TRÓCSÁNYI László – CSINK Lóránt: Államforma, kormányforma, államszerkezet, in Trócsányi László – Schanda Balázs (szerk.): *Bevezetés az Alkotmányjogba*, Budapest, HVGORAC, 2016, 89–102.

ZAPATA-BARRERO, Ricard: Catalan Autonomy-Building Process in Immigration Policy: Conceptual, Institutional and Normative Dimensions, in Gagnon, Alain G. – Keating, Michael (eds.): *Political Autonomy and Divided Societies, Imagining Democratic Alternatives in Complex Settings*, London, Palgrave Macmillan, 2012.

Egyéb

Bosznia-Hercegovina, *Wikipédia*, https://hu.wikipedia.org/wiki/Bosznia-Hercegovina#/media/F%C3%A1jl:B-H_entit%C3%A1sai_opt_hu.svg, User: PANONIAN, CC BY-SA 4.0